

ontdekking van wat voor hen het wezen van het Christendom was en zij brengen vervolgens dit nieuwe tot leven op heel het gebied van de theologie. Zó lijkt het een eenvoudig verhaal. Maar de auteur vertelt het niet alleen met overtuiging en uit de bronnen overtuigende, hij weet in zijn weergave telkens ook die theologische diepte te bereiken, die het ons duidelijk maakt, dat achter de praktische zin der Groninger theologen een boeiende en een zeer eigen theologie schuil gaat. Op het eerste oog mist men de systematische theologie in dit boek. Soms denkt men: vertel mij nu eens wat er dogmatisch aan de hand is. Maar wanneer men doorleest blijkt de systematische lijn voortdurend aanwezig te zijn. Zij is er in de uiteenzetting die men vindt van de voornaamste geschriften der Groningers. Zij is er ook in de reacties die hun denkbeelden opriepen bij tijdgenoten. Wat Vree schrijft van Pareau, nl. dat zijn dogmatiek een samenstel van vloeiende lijnen is, geldt van zijn eigen studie evenzeer: het is een zorgvuldig samengesteld geheel, waarin de lijnen vloeiend doorlopen, van het begin tot het einde: de problematiek, die in het eerste hoofdstuk getekend wordt, waarin sprake is van een teleurstellende kennismaking met de theologie van het rationalistisch supranaturalisme, tot en met de rijpe beantwoording van deze problematiek in hun eigen theologie.

Wat waren de problemen, die aan het begin lagen? De dogmatiek was vervallen. De oude gereformeerde opvattingen deden het niet meer. De nieuwere rationalistische spraken evenmin aan. Een nieuwe richting werd gezocht in de 'bijbelse theologie', een modern woord, waarin de kwestie van Schrift en openbaring, rede en openbaring tot een oplossing moest komen. Een nieuw begin werd er gevonden in de ideeënwereld van Van Heusde. Maar zijn visie werd niet zonder meer overgenomen. Zij werd vruchtbaar gemaakt voor de theologie. Openbaring werd opvoeding. Christus werd pedagoog. De mens werd op z'n minst tot nàvolging in staat geacht. De ontdekking die tegen het einde van 1833 door de vrienden gedaan werd was voor hen zelf een openbaring: God in Jezus Christus. Christus zélf, het hart van hun theologie. Niet een leer over Christus, niet een leer van Christus, maar Christus zelf. En dan Christus, zoals God in Hem met ons de geschiedenis ingaat. Het klinkt alles puur modern. En het doet ons in veel opzichten ook denken aan moderne theologische zienswijzen: openbaring als geschiedenis, verzoening met een schok-effect, voldoening in óns gemoed. Deze ontdekking staat centraal in het tweede hoofdstuk. En zij valt samen met het naderend conflict dat tot de Afscheiding zou voeren. De correspondentie tussen De Cock en De Groot komt in dit verband goed uit de verf. De oude Gereformeerde opvatting omtrent openbaring en genade komt in de briefwisseling te staan tegenover een nieuwe, die nog een definitieve vorm zou vinden. Ook in dit opzicht is de studie verhelderend. Zij werpt een nieuw licht op de verhouding tussen Afscheiding en Groninger theologie.

Het derde hoofdstuk brengt onder andere ook dit ter sprake. De Groot's *Gedachten* hadden een onthullende betekenis, niet alleen voor afgescheidenen, maar ook voor Donker Curtius, die er kwaad van dachtte. In dit hoofdstuk komen ook de relaties met het Réveil ter sprake. Na aanvankelijke voorzichtige toenadering toch een definitieve verwijdering. Maar dan heeft het eigene van de Groninger Godgeleerden al een uitdrukkingsmiddel gevonden in hun tijdschrift. Het ontstaan en de ontvangst ervan komen in het vier-